

نامداران فرهنگ ارمنی

سده‌های ۵-۱۸

دفتر نخست

گروه نویسندگان مرکز پژوهش‌های ارمنی‌شناسی دانشگاه ایروان

ترجمهٔ ا. کرمانیک

۶

بخش پژوهش‌های ارمنی

۱

نامداران فرهنگ ارمنی

سده‌های ۵ - ۱۸

دفتر نخست

گروه نویسندگان مرکز پژوهش‌های ارمنی شناسی دانشگاه ایروان

ترجمه ۱. گرمانيك

- نامداران فرهنگ ارمنی
- گروه نویسندگان دانشگاه ایروان
- ترجمان: ۱. گرمانيك
- ناشر: بنياد نيشابور، بخش پژوهشهای ارمنی
- تعداد نسخه ۳۰۰۰ جلد
- چاپ نخست آذرماه ۱۳۶۱
- شماره صفحات ۴۹
- رقیعی
- شماره ثبت در کتابخانه ملی $\frac{۲۱۳}{۶۱/۹/۱۴}$
- چاپ ندا - تهران

فهرست

- سخن آغاز
- پیشگفتار ترجمان
- پیشگفتار ویراستاران متن ارمنی
- مسروپ ماشتوتس (نوشته ادوارد آقايان
- کوریون (نوشته آ. در استپانیاں)
- آگاتانگوس (نوشته آ. درغونديان)

سخن آغاز

بنیادنیشابور بسیار سرفراز است که با انتشار این دفتر سفر رویائی کاروانیان احساس و اندیشه را به دامنه‌های کوه آزارات و دشتهای گسترده شیراک و آزارات آغازمی نماید.

سفر دلپذیری که در آن از مرز وجدائی و دوری خبری نیست و هر چه هست یگانگی و پیوند است و مهر... سفری به ژرفای دریای زمان، با ارمغان در و مروارید و مرجان! جست و جویی پیوسته چون شتاب خون در رگهای تپنده جان که در هر تپش از قلب دور می شود تا جان و نیرو و کشش و کوشش به دورترین سلول‌های گیتی برساند و در هر حرکت موج ماننده، با این موج گسترده که در سرتاسر وجود وهستی با او می زند و با او می تپد و با او می ایستد، پیوسته است و از همه کوشش‌ها و ایستائی‌ها آگاه است و هیچگاه پیوندش با قلب گسسته نمی شود، و همیشه پژوهش‌هایش او را به دل بازمی گرداند، تا باز در جریانی نو، به جان بخشی و نیروسانی و سفر به دور دست‌های جان جهان شرکت جوید .

هایاستان که بزبان فارسی دری ارمنستان خوانده می شود از آغاز، پیوندی آشکار با ایران داشته است. پیوندی همه جانبه که در اساطیر، افسانه‌های کودکان، تاریخ، زبان، ضرب‌المثل‌ها و شیوهای زندگی... نمایان است، و با این پیوند همواره در سختی‌ها دوش بدوش دیگر تیره‌ها از ایران حمایت کرده است و آنگاه که شیوه حکومت چند هزار ساله پادشاهی تیره‌ها (که امروز فدراتیو خوانده می شود) بردست پارسیان هخامنشی شکسته شد...

در کوشش همه‌جانبه ایرانیان برای بازگرداندن شیوه نخستین حکومت، شرکت کرد و کارنامه داریوش چنین نشان می‌دهد که ارمنستان پنج بار بردستگاه حکومت مرکزی خودکامه هخامنشی شورید و بیشترین پایمردی را در برابر تیره پارس از خود نشان داد، تا آنکه چنان شد که دیدیم... از بین رفتن حکومت فدراتیو و هموارشدن راه اسکندر به ایران!

با برخاستن اشکانیان از خراسان و بازتابیدن خورشید آزادی، و شیوه حکومت تیره‌ها، ارمنستان دیگر بار بر سر پیوند و مهر خویش بازگشت و با آئین مهر و اناهیتا و سلسله پادشاهی اشکانی به نوع زندگی و حکومت دلخواه خویش بازگشت، مترادات (مهرداد) و آرشاک (ارشک، اشک) و پاپ... دشت‌های ارمنستان را که در آن هنگام از دریای مازندران تا سرچشمه‌های رود فرات گسترده بود چونانکه **هایگ** پدرا ارمنستان و **نیگران** بزرگ آرزو داشتند به رامش و پدرا می و به زیستی دوباره رساندند و از آنجا که در شیوه پادشاهی تیره‌ها آزادی دین نیز یکی از اصول بشمار میرفت، ارمنستان در پایان دوره اشکانی کم کم و بنا به خواست خود، از نیایش مهر و ناهید به کیش عیسوی کشیده شد.

پدید آوردن (اختراع) خط اوستائی برای نشان دادن واژه‌ها و آواهای آن زبان که در زبان اشکانیان کهنه بود، به ارمنستان نشان داد، که می‌توان به خطی دست‌یافت که با آن، واژه‌های ویژه ارمنی را بتوان نوشت، و کوشش‌های **مسروپ ماشتوتس** این آرزوی بزرگ را بانجام رسانید.

اکنون تیره آزاده‌ای که دین ویژه و خط ویژه دارد، با کوه نظری و پستی حکومتی مرکزی در ایران روبرو میشود که شیوه دلخواه پیشین را نیز دوباره در نوردیده‌اند و پادشاهی مرکزی خودکامه پدید آورده‌اند...

۱- از کارنامه اردشیر بابکان چنین برمی‌آید که در دوران اشکانیان، کرمانیان به گونه‌ای از بت‌پرستی گرائیده بوده‌اند... میترائی یا نیایش مهرخیز از دین‌های رایج آن زمان بود. و نشانه‌های نیایش اناهیتا (ایزدآب) و مهر در ارمنستان هم خودگواه بر این است که در دوره‌ای که بفرمان پادشاهان مرکزی ایران نامه اوستا گردآوری می‌شود، هر تیره و گروه در هر مرز ایران در گزینش کیش دلخواه خویش آزاد بوده‌اند.

بازهم فشارهای يك تیره پارسی دیگر آغاز شد و آزارهایی که آنان به عیسویان نسطوری برای درهم کوفتن آئین شان رومی داشتند^۲، و آزارهایی که درهمه گوشه‌های ایران به آزادی خواهان و پیروان کیش‌های دیگر وارد میشد، و سیاست پیگیر دشمن چند سدساله ایران، روم در دامن زدن به آتش کینه ارمنیان و پارسیان^۳، آرام آرام بین ایران و ارمنستان مرزپدید آورد... و روز بروز بر جدائی و دوری مردمانی که همگان با زبانی یکسان و اندیشه‌ای همسان و افسانه‌های هنباز زندگی خویش را در کرانه‌های دور آغاز زندگی انسان، شروع کرده بودند، به دو کشور جدا از یکدیگر، و گاهگاه دشمن یکدیگر مبدل شدند!

با این حال و با آتش‌های نفاقی که هر زمان از سوئی دمیده میشود، در میان آگاهان این دو تیره هیچگاه جدائی نیفتاده است.

چنین پیدا است که زمان تیره دلی‌ها و سست اندیشی‌ها و مرزهای گسلاننده اندیشه‌ها پایان میرسد و بنیاد نیشابور با انتشار پژوهش‌های زبان و فرهنگ ارمنی به پیشباز روشنی‌های سپیده دم آشنائی می‌شتابد، و با انتشار هردفتر، پرده‌ای را به کنار می‌زند. و این نخستین دفتر از کتاب بزرگ نامداران فرهنگ ارمنی است که بکوشش پژوهشگر جوان و سخت‌کار ارمنی **ا. گرهانیك** پیشکش دوستداران فرهنگ ارمنی میشود و امید است که بقیه بخش‌های آن

۲- در بند ۵ از یکی از سنگ‌نوشته‌های خشایارشا که به شماره Xph مشخص شده است چنین آمده است که: «و در میان این کشور جایی بود که پیش‌تر دیوان پرستش می‌شدند. پس از آن بخواست اهورامزدا، من آن معبد دیوان را خراب کردم و آگهی کردم: «دیوان پرستش کرده نخواهند شد» جائیکه پیش‌تر دیوان پرستش کرده می‌شد. در آنجا من، اهورامزدا و «ارت» (فرشته توانگری و نگهبان خانواده) را با فروتنی نیایش کردم».

۳- امروز، ارمنیان همه ایرانیان را پارسی می‌نامند، و چون دین اسلام را نیز نخستین بار از سوی پارسیان دیدند و شناختند همه مسلمانان نیز در گفتار مردمان پارسی خوانده می‌شوند بطوریکه در پاریس نیز اگر به عرب یا قبطی (مصری) مسلمان برخوردند او را پارسی می‌دانند، گله‌ای هم که آنان از هخامنشیان و ساسانیان دارند همواره زیر پوشش نام پارسی می‌آید! چونان آذربایجانیان، که گله از فارسیان دارند نه از ایرانیان.

نیز به ترتیب چاپ شود و در دسترس قرار گیرد تا در پایان کتاب جامعی از تاریخ کوشش‌های فرهنگ ارمنی بدست آید.

بنیاد نیشابور کتابهای دیگری در زمینه فرهنگ ارمن در دست دارد که «ارمنی بیاموزیم» و «فرهنگ همانندی واژه‌های ارمنی و اوستائی و فارسی» از آن جمله است.

با انشار این دفتر دست خواننده را می‌فشاریم و راه کاروانیان پژوهش و اندیشه را بسوی همایاستان آغاز می‌کنیم. با امید آنکه هر روز در این راه هم‌راهان تازه‌ای بمانندند.

بنیاد نیشابور

فریدون جنیدی

آسمان روز از آبان‌ماه ۱۳۶۱

واهاگن روز از ماه آرسک سال ۴۴۷۵ ارمنی

پیشگفتار مترجم

کتابی که اکنون پیش روی خوانندگان گرامی قرار دارد بخش نخست از کتاب «نامداران فرهنگ ارمنی» است که شامل شرح حال و آثار ۵۷ تن از فعالان و پیشتازان فرهنگ ارمن از مسروپ ماشتوتس بنیانگذار کتابت ارمنی تا سایات نووا (سده‌های پنجم تا هجدهم) می‌گردد. با انتشار این کتاب بخش‌های بعدی نیز بترتیب و بتدریج چاپ و منتشر خواهد شد. هر یک از گفتارهای این کتاب توسط یک نویسنده نگارش یافته و متن فارسی ترجمه دقیق آنهاست، خوانندگان و بویژه پژوهشگران ایرانی با خواندن این کتاب آگاهی سودمندی درباره فرهنگ و ادب و منابع تاریخی و فرهنگی ارمنی کسب خواهند کرد و بدین‌سان راه برای ترجمه منابع غنی تاریخی ارمنی که برای تاریخ ایران و اقوام دیگر بسیار نافع است، هموار خواهد شد. در دفترهای بعدی کوشش خواهد شد شرح حال افراد بیشتری گنجانده شود بطوریکه در زمانی کوتاه متن کامل کتاب در دسترس خوانندگان قرار گیرد. با این امید که این کتاب باعث خوشنودی خوانندگان گردد.

۱. گرمازیک آبان‌ماه ۱۳۶۱

مقدمه ویراستاران متن ارمنی

در کتاب حاضر چهره نمایندگان سرشناس فرهنگ ارمنی در سده‌های ۵-۱۸ بطور خلاصه و در گفتارهای جداگانه مورد شناسایی قرار می‌گیرد. نمایندگان مشهور رشته‌های مترقی فرهنگ ارمنستان در سده‌های میانه منجمله تاریخ‌نویسی، ادبیات هنری، مینیاتور، معماری، فلسفه و نیز علوم طبیعی هر یک بیانگر طبقه مختلفی می‌باشد. برحسب تعلق طبقاتی ایشان شخصیت‌های مذکور را می‌توان به سه گروه منقسم نمود؛ مثلاً اگر موسی خورنی، یغیشه، نرسیس شنورهالی، استپانوس اربلیان نمایندگان پیشگام طبقه فتودال بودند، فریک و سایات نووا بیانگر احوال زحمتکشان و سپس شاهامیر شاهامیریان، هوسپ امین نخستین ایدئولوژیست بورژوازی در حال شکل‌گیری سده هجدهم گردیده همه آنها نقشی عظیم در تاریخ سیاسی و فرهنگی خلق ارمن ایفاء کرده‌اند.

برخی چهره‌های درخشان (کومیتاس آغزی^۱، نرسیس سازنده، واناکان وارتاپت و دیگران) که آثارشان به ما نرسیده یا اطلاعات موجود در مورد آنان بسیار ناچیز و جسته‌گریخته است در این مجموعه

1— Komitas Agh—dzənetsi

گنجانده نشده‌اند .

مقاله‌های موجود در مجموعه که توسط پژوهشگران برجسته و اهل فن به رشته تحریر درآمده ، به گونه‌ای قابل درك نگارش یافته است و در این نگارش محافل وسیع خوانندگان و مشتاقان تاریخ فرهنگ ارمنی همواره مدنظر بوده است.

متن کتاب حاضر را م. ا. پیوازیان دانشیار و مدیر مرکز تحقیقات ارمنی شناسی و آ. مادویان نامزد زبان و ادبیات و محقق ارشد ، برای چاپ آماده کردند.

برخی قسمت‌های مقاله‌ها که مربوط به هنر موسیقی بودن. تاهمیزیان نامزد هنر نوشته شده است .